

Оксана БІЛОУС

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри
радіомовлення і телебачення
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

УДК 007:304:659.3

ТЕЛЕБАЧЕННЯ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ДІТЕЙ

Схарактеризовано історичні та сучасні основи українського національно-громадянського виховання дітей, підлітків і юнацтва. Осмислено роль телебачення в системі формування національно-патріотичних переконань дітей. Сформульовано визначення національно-патріотичного виховання дітей з використанням телебачення.

Постановка проблеми. Доленосним для України в нинішньому глобалізаційному процесі є національно-патріотичне виховання дітей, формування у них глибоких моральних і духовних цінностей. Щоби людина стала «соборною особистістю» (В. Бехтерев), яка діятиме в інтересах України, родини, власного повноцінного життя, вона повинна національно самоствердитись. Тобто «відкривати Україну в собі – тільки так можна набути втрачену Батьківщину. Тільки за умов набуття власної Батьківщини можна подолати комплекс меншовартості, національної неповноти» [7, с. 36].

Відчуття єдності не лише з теперішнім, а й з минулим – це певний генетичний код етносу, народу, нації, що допомагає самозберегтися у найскладнішому буттєвому контексті. «Адже в кожній особистості, за «презумпцією її самоцінності та цінності для суспільства», завжди знайдеться властивість, яка буде корисною, цінною для спільного просування до прогресу у сфері культури, – наголошує психолог В. Рибалка. – А це передбачає цілеспрямований пошук і результативне знаходження особистісних цінностей, культуротворчих винятковостей у кожній людині, що включається у структуру та культуротворчу діяльність цілісної соборної особистості» [16, с. 8].

З погляду філософії, патріотизм – моральний і політичний принцип, соціальне почуття, змістом якого є любов до Вітчизни, відданість їй, гордість за її минуле і сучасне, бажання захищати інтереси Батьківщини. Під суттю патріотизму педагогіка розуміє таку моральну якість людини, яка виражається в любові до своєї Батьківщини, усвідомленні її величчя та у співпереживанні свого духовного зв'язку з нею, у потребі практичними справами зміцнювати її могутність, соборність і незалежність. «Виділяють такі функції патріотизму у суспільстві: ідентифікаційну, цілеутворюючу та мотиваційну» [8, с. 134].

Головним, визначальним ідейно-смісловим змістом Шевченкових прозирань у майбутню долю України було духовне воскресіння, національне прозріння українського народу, братання в єдиній родині, гармонійне співжиття в своєму рідному домі. Актуальні думки про право українського народу на національний розвиток висловив І. Франко у працях «Поза межами можливого», «На склоні віку», «Що таке поступ?».

«Одвертий лист до української галицької молодезі», «Сухий пень», «Єврейська держава. Спроба сучасного розв'язання питання», «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» та ін. В історичному нарисі про розвиток культури й цивілізації «Що таке поступ?» І. Франко підкреслює, що людина може бути щаслива лише в рамках власної нації. «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації» [23, с. 284].

Франкознавець Ф. Медвідь стверджує, що І. Франко реально оцінив історичне значення феномена національної свідомості для національної самостійності. «Адже добре відомо, що національна свідомість... на базі засадничої національної ідеї містить в собі усвідомлення: 1) етнічної спільності; 2) національних цінностей і відданість їм у мові, етнічній території, національній культурі; 3) соціально-державної спільності; 4) патріотизму; 5) спільності в національно-визвольній боротьбі» [12, с. 171].

Аналіз досліджень. Український теоретик нації О. Бочковський називає національну свідомість «громадським цементом, який об'єднує і перетворює первісний народ у новітню націю» [1, с. 9]. Національний інстинкт, правильно культивований сім'єю, школою, а також регіональним телебаченням, зможе спрямувати всі особисті, егоїстичні та індивідуальні прагнення туди, де самопізнається кожна окрема особа, нагромаджуються психічні якості навколо «Я», що закорінене у життєвій позиції «пізнай себе» (Г. Сковорода), яка є основою національної світоглядної системи.

За визначенням Г. Ващенка, нацією вважають єдність поколінь людей – сучасних, минулих і майбутніх. Націю творить спільність походження, території, мови, культури, традицій. Але особливо він вирізняє свідомість своєї окремішності, що є категоричною передумовою її існування [2, с. 105]. Нація має свої особливості – фізичні, психічні, свої здібності та нахили, вдачу і призначення на землі. Нація втілює в собі духовну єдність, що витворилася на основі спільної історичної долі та спільного прагнення людей до самореалізації. «Національні держави – це не ті, в яких відсутні національні меншини, а ті, в яких одна етнічна нація є національною більшістю і сама держава утворюється в межах етнічних кордонів цієї нації. Це так звана «титульна нація»: вона є серцевиною політичної нації (політичної спільноти, що включає всіх громадян даної держави, незалежно від етнічного походження), і ця нація дає мову міжетнічного спілкування («державну» мову) і дає політичну символіку і основні державні традиції. І саме такі національні держави здатні забезпечити ефективно і громадянську консолідацію («єдність»), і політичну стабільність. Більшість сучасних європейських держав є національними державами [11, с. 147].

Мета статті – з'ясувати суть національно-духовних цінностей та осмислити роль телебачення у системі формування національно-патріотичних переконань у дітей.

Завдання дослідження полягає в тому, щоби дати визначення національно-патріотичного виховання дітей за допомогою телебачення.

Виклад основного матеріалу. Людське суспільство завжди мало і має національну структуру. Нація – категорія природна і вічна. Природним є прагнення кожного народу мати свою державу, бо лише за цієї умови можливий продуктивний розвиток національного життя. Пізнаючи інші нації, їх взаємовідносини, народ підходить до пізнання себе як соціальної спільноти, може зіставити пізнання особливостей інших народів зі своєю самобутністю, яка є своєрідним джерелом формування патріотично-національних почуттів. У праці «Український націоналізм» С. Ленкавський характеризує патріотизм, націоналізм і шовінізм:

«а) Патріотизм – це підсвідоме почуття любови до всього, що рідне й нам близьке. Патріотизм може мати вузьчі рамки (локальний) і ширші (народний). Локальний патріотизм – це прив'язаність і любов до нашого найближчого оточення, до родини, хати, родинної місцевості тощо. Народний патріотизм – це почуття любови до свого народу й охота йому допомагати.

б) Націоналізм – це активна любов до Батьківщини. Це вияв не тільки охоти допомогти Батьківщині, але й чин. Практичне реалізування хотінь нації вийти на вищий щабель її розвитку. Націоналізм – вищий щабель патріотизму.

в) Шовінізм – це сліпа, пристрасна любов до свого рідного й ненависть до всього чужого. Це крайня межа невідомо-чуттєвої патріотичної настанови» [9, с. 50].

В. Монастирський наголошує, що по-справжньому ефективним способом оздоровлення української нації є різке підвищення її природного імунітету, для чого «необхідно якнайшвидше повернути українців у стан їхнього власного політичного, економічного, культурного та духовного націоналізму» [13].

«Націоналізм – це любов до свого народу, країни, але також повага і до всіх інших, – наголошує кардинал Любомир Гузар. – Не може бути націоналізму, який навчає когось ненавидіти. Це трагедія, що знищує народ» [4]. Отже, сучасний етап українського державотворення, морально-духовного відродження вимагає кореляції змісту освіти і виховання через посилення в ньому національно ціннісних орієнтирів. Важлива роль у цьому процесі належить також ЗМІ, зокрема – регіональному телебаченню.

«Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу, – писала видатний педагог С. Русова. – Воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів» [17, с. 59].

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») підкреслюється, що «головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних відносин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [5]. Тому в сучасній суспільно-політичній, морально-психологічній ситуації принципове значення має рання національна соціалізація в сім'ї, школі за допомогою засобів масової комунікації, зокрема телебачення.

Морально-духовна інтеграція української нації може стати результатом комплексної, системної праці над згуртуванням народу на основі його мови, культури, традицій, звичаїв, ментальності, які є складовими національного ідеалу, що виражає устремління до досконалості, уявлення про зразкове як у суспільно-політичному, так і духовно-моральному бутті нації та її представників.

«Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уявляти собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього» [23, с. 285], – писав у праці «Поза межами можливого» І. Франко. Отже, національний ідеал – ідеал повного, нічим не обмежуваного життя і розвитку нації уміщує ідеали соціальної рівності і політичної волі, тобто поєднує персоналістичну та колективістську світоглядні тенденції. «Він також є кордоцентричним, бо не лише усвідомлюється, а й відчувається серцем» [21, с. 91]. У цьому контексті національний характер виступає концептом, що виражає культурну індивідуальність певного народу.

Важливим науковим підґрунтям щодо успішного використання регіонального телебачення у процесі національно-патріотичного виховання дітей є твердження В. Скрипки: «Людину неможливо зробити як пасивний результат дій об'єктивних

факторів» [20, с. 14]. Потрібно обумовлювати включення дітей у діяльність, викликати під впливом телепередач особисту активність щодо глибокого пізнання історичного минулого українського народу, оволодіння національними цінностями, вищими здобутками у національно-культурному і суспільному житті. Механізм формування духовних цінностей є системою спланованих та науково обумовлених управлінських впливів державних інститутів, які визначають та забезпечують необхідні умови впливу на динаміку соціально-навчальних відносин.

Отже, національне виховання – найпотужніший засіб утвердження української соборної особистості: добродійного творця. Тому працівникам усіх державно-суспільних інституцій, які причетні до виховного процесу, тим паче тележурналістам, потрібно знати і пам'ятати, що «тільки тоді виховання буде дієвим, коли базуватиметься на національному ґрунті» (С. Русова). Національна суть освіти і виховання обґрунтована у працях видатного німецького педагога Ф. Дістервега, який вважав, що «кожна людина знаходить при своєму народженні на світ своє оточення, свій народ, серед якого їй призначено жити і принаймні виховуватись уже на певному ступені культури, яку повинні розглядати як спадок, залишений предками, як результат їхньої історії, всіх чинників, що на них впливали» [6, с. 229]. Стан культури визначально впливає на довкілля, створює його, і воно впливає на людину «відповідно до своєї суті» [6, с. 229]. Завдання виховання полягає в тому, щоби «налагодити зв'язок будь-якого ступеня розвитку з попереднім...» [6, с. 229]. Ф. Дістервег підкреслював: «потрібно зважати на звичаї, традиції, що існують у суспільстві, на все, що в ньому визначається й прийнято» [6, с. 230]. Цей принцип культуровідповідності має належати «до непохитних, непорушних» [6, с. 231].

В Україні основи системи виховання закладені ще в часи давньоукраїнської держави – Київської Русі. До нас дійшли настановчі твори з виховання: «Ізборники» Святослава, «Слово про Закон і благодать» митрополита Іларіона, збірник законів «Руська правда» Ярослава Мудрого і «Правда» Ярославичів (його синів), «Поучення» Володимира Мономаха та інші, що свідчать про високий рівень освіти й духовності в Київській Русі в X-XII ст.

«Поучення» (пишуть також «Повчання», «Повчання Володимира Мономаха своїм дітям», «Повчання дітям» та ін.) – це перша староукраїнська пам'ятка педагогічної думки в Україні, це трактат про виховання дітей, прищеплення їм моральних християнських якостей, господарності, поваги до людини, духовності, любові до Батьківщини. Володимир Мономах повчає, що треба «премудрих – слухати, старшим покорятися, з рівними і меншими – приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, гнів подавляти, помисел чистий мати, спонукаючи себе на добрі діла Господа ради» [14, с. 18, 19]. Водночас Володимир Мономах нагадував дітям, щоби вони не грішили, бо є сім смертних гріхів: заздрощі, скупість, розпуста, захланність, гордощі, зневіра, гнів. У цьому творі звернено увагу на основні риси характеру людини-християнина: правдивість, чесність, працьовитість, любов до ближнього.

Доба козацько-гетьманської держави дала потужний стимул ідеям національно-патріотичного виховання, чи, як тоді говорили, «народного» виховання, народної педагогіки. Ідеї демократизму, народності й патріотизму є вихідними і визначальними у системі педагогічних поглядів Г. Сковороди. Він обстоював ідею гармонії тілесного і духовного у розвитку людини, необхідність самопізнання та постійного осмислення сенсу життя, можливість людини переходити завдяки мудрості й особистісній рефлексії від буденного до вищого буття. «Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестане учитися» [19, с. 221]. Такий висновок робить Г. Сковорода:

«Коли не любити всією душею корисних наук, то всякий труд буде марним» [19, с. 221]. Принцип народності, на думку філософа, зумовлюється всім укладом життя, історичними умовами, мовою, культурою.

Керуючись ідеєю народності, видатний російський педагог українського походження К. Ушинський національну природу виховання обґрунтовував так: «Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети» [22, с. 47], тому постійно користувався термінами «англійське виховання», «німецьке виховання», «французьке виховання» тощо. «Водночас людина народжується і живе як єство соціальне, у конкретному національному середовищі, належить до певної спільноти, що відрізняється серед інших спільнот особливим енергетичним полем, своєю мовою, культурою, зв'язками з минулим, звичаями і обрядами і яка зветься нацією, – наголошує О. Вишневський. – Саме звідси, з походження людини, починається для неї поняття свого етносу, народу, нації. Звідси її коріння» [3, с. 83].

Вагомий внесок у розвиток української педагогіки і національного виховання зробив В. Сухомлинський. На протигагу комуністичному режимові, який ставив «за мету ідеологічну індоктринацію дітей та їх виховання як гвинтиків, повністю відданих комуністичній партії та радянській державі («Дитина із самого початку мала бути безбожником, готовим убити ворога. А ворогом, «за заповідями партії», проголошувався кожен, на кого вкаже партія» [15]), В. Сухомлинський визначив необхідність єдності морального та естетично-емоційного виховання дитини, вважаючи, що «мова – духовне багатство народу, що школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують: культ Батьківщини, культ людини, культ книги і культ рідного слова» [21, с. 214-215].

Висновки. Наукове осмислення проаналізованих праць підтверджує, що безнаціонального виховання не існує. Кожна нація має свою систему виховання, зумовлену її природно-психологічними особливостями розвитку, менталітету, моралі, етики, філософії, ідеології. «Людина і культура – невіддільні, адже людина (аргентинець, болгарин, єврей, українець, японець) творить культуру, а культура аргентинська, болгарська, єврейська, українська, японська формує людину, – зазначає В. Лизанчук. – Мудрість діалогу культур – в умінні збирати краплини відмінностей у безмежний океан добра; доброзичливий діалог культур – мов живильний ґрунт, на якому проростають зерна порозуміння, злагоди, дружби між націями, державами; творчий діалог культур – криниця, де зберігаються справжні цінності національного життя» [10, с. 15-16]. Об'єднання минулого, сучасного й майбутнього народу, національно-духовних цінностей, які покликане пропагувати телебачення, сприяє інтеграції старших і молодих поколінь українців у високорозвинену свідому сучасну націю.

До базових теоретико-методологічних засад національно-патріотичного виховання належать такі розвивально-гуманістичні цінності: народність, природовідповідність, культуровідповідність, самодіяльність, демократизм, гуманізм, історизм, любов до батьківщини і Батьківщини, до мови роду, збереження природи тощо.

Отже, національно-патріотичне виховання – це організований, цілеспрямований, систематичний, регульований психолого-педагогічний процес використання передач регіонального телебачення в контексті утворення у свідомості дітей неповторних етнічних, культурних, мовних, історичних, звичаєвих цінностей, на основі яких формується українська національна свідомість як система гуманістичних поглядів, ідей, переконань, ідеалів, добротності, міжнаціональної толерантності, духовно-моральної єдності поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочковський О.-І. Наука про націю та її життя / Ольгерд Іпполіт Бочковський. – Нью-Йорк, 1958. – 79 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. [для виховників, учителів і українських родин] / Г. Ващенко ; 2-е вид. – Брюссель ; Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон ; Мюнхен : Вид-во Центральної управи Спілки української молоді, 1976. – 208 с.
3. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів : Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти ; Львів. обл. пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. – 238 с.
4. Гузар Л. Не може бути націоналізму, який навчає когось ненавидіти / Любомир Гузар // Українське Слово. – 2011. – 31 серп. – 6 верес.
5. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») // Освіта. – 1993. – № 44, 45, 46.
6. Дистервег Ф.-В.-А. О природосообразности и культуросообразности в обучении / Ф. В.-А. Дистервег // Избранные педагогические сочинения. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
7. Жулинський М. Духовна спрага по втраченій Батьківщині : статті / М. Жулинський ; 2-е вид. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 66 с.
8. Кулішенко Л. А. Проблема національного виховання в педагогічній пресі сучасності (за період з 1991 до 2004 рр.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Л. А. Кулішенко. – К., 2007. – 211 с.
9. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори / С. Ленкавський. – Івано-Франківськ : Лілея, 2002. – Т. 1. – 600 с.
10. Лизанчук В. Не лукавити словом / В. Лизанчук. – Львів, 2003. – 560 с.
11. Лісовий В. С. Культура – ідеологія – політика / В. С. Лісовий. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1997. – 352 с.
12. Медвідь Ф. Ідеал національного в трактуванні Івана Франка / Ф. Медвідь // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали міжнар. наук. конф. – Львів : Світ, 1998. – С. 169–173.
13. Монастирський В. Націоналізм: чим він є – злом чи добром? / В. Монастирський // День. – 2011. – 15–16 квіт.
14. Мономах В. Поучення / Володимир Мономах. – Львів : Львів. крайове тов-во «Рідна школа» ; Видавн. «Фенікс», 2011. – 37 с.
15. Палій О. Як КПУ виховує яничар / О. Палій // День. – 2012. – 23 трав.
16. Рибалка В. Соборна особистість як основа розвитку українського суспільства / В. Рибалка // Психолог. – 2008. – № 4. – С. 3–8.
17. Русова С. Національна школа / С. Русова // Рідна школа. – 1992. – № 2. – С. 59–75.
18. Синичич Г. В. Публіцистика Івана Франка 90-х років ХІХ – початку ХХ століття: ідейно-концептуальні засади та тематично-змістові моделі : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Г. В. Синичич. – Львів, 2011. – 226 с.
19. Сковорода Г. Повне збір. тв. : у 2 т. / Г. Сковорода. – К. : Наукова думка, 1973. – Т.2. – 576 с.
20. Скрипка В. І. Соціалізація учнівської молоді в умовах розбудови національної школи (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... к. філос. н. : 09.00.11 / В. І. Скрипка. – К., 1994. – 17 с.
21. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Наукова думка, 1977. – Т.5. – 366 с.
22. Ушинський К. Д. Собрание сочинений : в 8 т. – Т.3: Педагогические статьи. 1862–1870 гг. / К. Д. Ушинский ; ред. А. М. Еголин. – М. ; Л. : Акад. пед. наук РСФСР, 1948. – 691 с.
23. Франко І. Поза межами можливого // Іван Франко. Збір. тв. : у 50 т. / І. Франко. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1986. – Т. 45. – С. 276-285.

Оксана Білоус

Телевидение в системе формирования национально-патриотических убеждений детей

Охарактеризовано исторические и современные основы украинского национально-гражданского воспитания детей, подростков и юношества. Осмысленно роль телевидения в системе формирования национально-патриотических убеждений детей. Сформулировано определение национально-патриотического воспитания детей с использованием телевидения.

Ключевые слова: дети, телевидение, патриотизм, воспитание, национальное сознание.

Oksana Bilous

Televisions in the system of formation the national patriotic beliefs of children

Author has characterized historical and contemporary basics of Ukrainian national civic education of children, teens and youth. The researcher has comprehended the role of television in the system of national-patriotic beliefs of children. It is formulated the definition of national-patriotic education of children with the use of television.

Key words: children, television, patriotism, education, national consciousness.